

UiT Norges arktiske universitet

Det juridiske fakultet

Straffansvar for passiv medvirkning for omsorgspersoner

Objektive og subjektive vilkår for straff ved brudd på omsorgsforpliktelser med særlig fokus på omsorgsansvar for barn

Bryn, Hanne Winther

Masteroppgave i rettsvitenskap, JUR-3902, desember 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema og aktualitet.....	1
1.2	Rettskildene.....	2
1.3	Terminologi og avgrensning.....	2
1.4	Videre fremstilling.....	3
2	Rettslig bakteppe.....	4
2.1	Medvirkningslæren.....	4
2.2	Kort om rettsutviklingen.....	6
2.3	Grunnleggende hensyn.....	8
2.3.1	Legalitetsprinsippet.....	8
2.3.2	Barns rettsikkerhet.....	10
2.4	Forholdet til strl. § 196.....	11
3	Den objektive «gjerningsbeskrivelsen».....	14
3.1	Innledning.....	14
3.2	Det må foreligge en særlig tilknytning som gjør at det oppstår en handleplikt.....	14
3.2.1	Innledning.....	14
3.2.2	Omsorgsansvar for barn.....	15
3.2.3	Omsorgsansvar overfor andre?.....	17
3.3	Omsorgspersonen må ha kunnskap om den straffbare handlingen.....	19
3.4	En motvirkende handling må være mulig.....	21
3.4.1	Presisering av den motvirkende handlingen ved omsorgsansvar for barn.....	22
3.5	Den unnlatte handlingen må være rimelig å kreve.....	24
3.5.1	Innledning.....	24
3.5.2	Forhold ved primærforbrytelsen.....	25
3.5.3	Forhold ved offeret.....	27

3.5.4	Styrkeforholdet og relasjonen mellom gjerningspersonen og den passive medvirkeren.....	28
3.5.5	Handlingsalternativer til rådighet.....	30
3.5.6	Graden av utvist aktivitet	34
3.6	Sammenfatning.....	35
4	Subjektiv skyld.....	37
4.1	Innledning.....	37
4.2	Forsett om overtredelse av hovedgjerningen (kunnskapskravet).....	38
4.3	Forsett om egen medvirkning (forsettskravet)	40
5	Avsluttende bemerkninger	42
	Kildeliste	44

1 Innledning

1.1 Tema og aktualitet

Straffansvar for passiv medvirkning for personer med omsorgsansvar er et snevert tema i strafferetten, men er et område hvor det i de siste årene vært en betydelig utvikling i rettspraksis. Høyesterett avsa to dommer i 2019,¹ og senest dom av 26. juni 2020,² i saker som omhandlet vold og mishandling mot barn. Alle tre avgjørelsene er bidrag til en utvikling og presisering av rekkevidden av det passive medvirkningsansvaret for personer med en omsorgsplikt overfor barnet.

Den som forholder seg passiv eller ikke gjør nok for å forhindre at noen man har en omsorgsplikt for, blir utsatt for straffbare handlinger, kan på nærmere vilkår straffes for å ha medvirket til den straffbare gjerningen. Dette kan sies å harmonere dårlig med ordlyden «medvirker» i straffeloven³ § 15 og utgangspunktet om at straffansvar for medvirkning krever en aktiv handling, enten fysisk eller psykisk.

Avhandlingen omhandler straffansvar for omsorgspersoner. Det er imidlertid passiv medvirkning til straffbare handlinger mot barn om er mest aktuelt og hvor kildetilfanget er størst. Av denne grunn vies stor plass til passiv medvirkning ved omsorgsansvar for barn.

Siktemålet for avhandlingen er å undersøke og redegjøre for det nærmere innholdet i og rekkevidden av medvirkningsansvaret i saker hvor en omsorgsplikt foreligger. Herunder hvem som kan pådra seg et medvirkningsansvar, hva som skal til for at det utløses en handleplikt for omsorgspersonen, og hva som skal til for å unngå straffansvar i de tilfellene hvor en handleplikt foreligger.

¹ HR-2019-561-A og HR-2019-2205-A

² HR-2020-1343-A

³ Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven-strl.)

1.2 Rettskildene

Avhandlingen vil benytte en rettsdogmatisk metode og ta utgangspunkt i alminnelige norske rettskilder. Det følger av det strafferettslige legalitetsprinsippet at ingen kan dømmes uten lov, og lovteksten har følgelig en sentral posisjon i strafferetten.

Straffeloven § 15 er imidlertid en kortfattet lovbestemmelse som må tolkes i lys av øvrige rettskilder. Forarbeidene til den nye straffeloven og rettspraksis vil være sentrale rettskildemessige bidrag. Medvirkningsbestemmelsen i ny straffelov medførte ingen endring i fra gammel straffelov med hensyn til hva medvirkning strafferettslig er. Rettspraksis tilknyttet den gamle straffeloven er derfor like aktuell.

Av rettspraksis vil særlig de tre nevnte Høyesterettsdommene stå sentralt. Først og fremst fordi det er tale om ferske avgjørelser på et område hvor det ellers er sparsomt med Høyesterettspraksis. Underrettspraksis har i utgangspunktet lav rettskildemessig vekt, men vil benyttes i avhandlingen for å illustrere hvordan ulike spørsmål i tilknytning til avhandlingens tema er løst.

Juridisk teori har gitt viktige bidrag til utviklingen av medvirkningsansvaret. Juridisk teori har lav rettskildemessig vekt, men kan gi kunnskap om primærkildene og vil ha overbevisningskraft dersom resonnementene er gode. Temaet for avhandlingen er beskjedent behandlet i teorien, noe som trolig har sammenheng med fraværet av avklarende avgjørelser fra Høyesterett frem til 2019. Det må imidlertid forventes at de nyere Høyesterettsdommene blir gjenstand for drøftelse i teorien fremover.

1.3 Terminologi og avgrensning

Ved medvirkning til en straffbar handling, vil både den som direkte utfører den straffbare handlingen og den som bidrar til overtredelsen kunne være «gjerningspersoner» dersom straffbarhetsbetingelsene er oppfylt.

I avhandlingen vil begrepet «gjerningsperson» forbeholdes den som direkte har overtrådt gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, mens den som forholder seg passiv vil betegnes som «omsorgsperson» eller «medvirker». Begrepene vil benyttes uavhengig av om straffbarhetsbetingelsene er oppfylt.

Det vil avgrenses mot straffbarhetsvilkårene om tilregnelighet og fravær av straffrihetsgrunner. Avhandlingen vil imidlertid berøre straffrihetsbetraktninger i en viss grad under rimelighetsvurderingen i punkt 3.5.

Videre vil det avgrenses mot forsøk på medvirkning og uaktsom medvirkning. Kravet om subjektiv skyld vil kun behandles med tanke på de særtrekk som knyttes til passiv medvirkning.

1.4 Videre fremstilling

I kapittel 2 gis en kort oversikt over medvirkningslæren, rettsutviklingen og grunnleggende hensyn på området. I tillegg kommenteres forholdet til den generelle avvergingsplikten i strl. § 196. Kapitlet vil danne bakgrunn og kontekst for fremstillingen av gjeldende rett i kapittel 3 og 4.

I kapittel 3 vil det redegjøres for hvilke objektive vilkår som kan utledes av rettspraksis og hva som kan sies å utgjøre den objektive gjerningsbeskrivelsen ved straffbar passiv medvirkning for omsorgspersoner. I kapittel 4 redegjøres det for hvilke krav som stilles til subjektiv skyld for den passive omsorgspersonen.

I kapittel 5 gis avsluttende bemerkninger til spørsmålet om omsorgspersoners handleplikt bør lovfestes.

2 Rettslig bakteppe

2.1 Medvirkningslæren

Etter Andenæs sin ansvarslære er det fire grunnleggende straffbarhetsvilkår som må være oppfylt for at noen skal kunne straffes; Gjerningspersonen må ha overtrådt den objektive gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, det må ikke foreligge en straffrihetsgrunn som gjør handlingen straffri, gjerningspersonen må ha utvist tilstrekkelig skyld, og gjerningspersonen må ha vært tilregnelig.

De enkelte straffebudene er utformet slik at de rammer den som har utvist en nærmere beskrevet atferd. I mange tilfeller er det imidlertid flere personer som er involvert i et lovbrudd, uten at deres handlinger omfattes av ordlyden. Ifølge forarbeidene vil det normalt være grunn til å kriminalisere medvirkning dersom det først er grunnlag for å kriminalisere en handling.⁴ En bistandshandling kan være minst like klanderverdig som den kriminaliserte handlingen. Dagens straffelov⁵ har en generell medvirkningsbestemmelse i § 15 som lyder slik:

«Et straffebud rammer også den som medvirker til overtredelsen, når ikke annet er bestemt.»

Strl. § 15 innebærer at alle straffebud skal leses som om det stod: Medvirkning er også straffbart.⁶ Bestemmelsen gjelder også for spesiallovgivningen, jf. strl. § 1. Straffansvaret blir dermed utvidet i bredden, ved at også handlinger som faller utenfor ordlyden i selve straffebudet etter omstendighetene kan omfattes. Av den tidligere straffeloven⁷ fulgte medvirkningsansvaret av det enkelte straffebudets medvirkningstillegg eller gjennom tolkning av straffebudet. Dagens generelle medvirkningsbestemmelse innebærer at dette utgangspunktet er blitt snudd på hodet. Lovgiver må nå positivt gjøre unntak dersom medvirkning ikke skal være straffbart. Overgangen til en generell medvirkningsbestemmelse i

⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 96

⁵ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven-strl.)

⁶ Eskeland (2017) s. 323

⁷ Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven-strl. 1902)

dagens straffelov representerer den vesentligste nykriminaliseringen av handlinger i nyere tid.⁸

Ordlyden «medvirker til overtredelsen» tilsier at det må ha blitt utvist en form for aktiv bistand til et lovbrudd. Bestemmelsen skiller ikke mellom ulike former for medvirkning, og klargjør heller ikke de nærmere vilkår for medvirkningsansvar.⁹ Av forarbeidene følger det at medvirkningshandlingen må finne sted før eller under utførelsen av hovedgjerningen.¹⁰ Det må fremdeles være mulig å påvirke tid, sted eller fremgangsmåte for hovedgjerningen.¹¹ Videre må det foreligge en viss sammenheng mellom bistanden og hovedgjerningen. Det er den konkrete sammenheng og virkningene passiviteten har på overtredelsen av straffebedet som gjør den klanderverdig.¹²

Den nærmere avgrensningen for hva som skal regnes som straffbar medvirkning, er ifølge forarbeidene opp til rettspraksis og juridisk teori å foreta.¹³ Bestemmelsens vage ordlyd medfører at reelle hensyn i stor grad vil være avgjørende for fastleggelsen av ansvaret.¹⁴ Gjennom rettspraksis har det utviklet seg tre former for medvirkning; fysisk, psykisk og passiv medvirkning.

Fysisk medvirkning kjennetegnes av at hovedgjerningen er fysisk preget av medvirkerens handling.¹⁵ Det følger av forarbeidene at medvirkeren må gi et bidrag til den straffbare handlingen som faktisk virker med i utførelsen av hovedgjerningen.¹⁶ Typiske eksempler på slike medvirkningshandlinger er å skaffe til veie et våpen som benyttes til en straffbar handling, stille opp som sjåfør under et ran, eller holde fast noen som blir utsatt for vold.

Det karakteristiske ved psykisk medvirkning er at medvirkeren skaper eller styrker gjerningspersonens motivasjon til å begå et lovbrudd, ved for eksempel å oppmuntre eller gi

⁸ Eskeland (2017) s. 218

⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 320

¹⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 410-411

¹¹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 318

¹² Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 322

¹³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 410

¹⁴ Høgberg og Tøssebro (2013) s. 125

¹⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 339

¹⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 411

tips om hvordan et lovbrudd kan utføres. Ifølge rettspraksis må medvirkeren normalt ha positivt tilskyndet til handlingen.¹⁷ Dette innebærer at medvirkningshandlingen må ha bestått i å aktivt ha gjort eller sagt noe som påvirket gjerningspersonens sinnelag.

Passiv medvirkning skiller seg fra de to andre kategoriene ved at det ikke er gitt noen aktiv bistand i form av ord eller handling, som ordlyden «medvirker» rent språklig tilsier. Hovedregelen i norsk rett er at ren passivitet ikke rammes av medvirkningsansvaret.¹⁸ Å være til stede og forholde seg passiv når en straffbar handling blir begått er i utgangspunktet ikke straffbart. Dette stiller seg imidlertid annerledes dersom vedkommende har utvist passivitet i en situasjon som ga grunnlag for å oppstille en handleplikt.¹⁹ Straffverdigheten knytter seg i disse tilfellene til fraværet av handling. For eksempel huseieren som ikke foretar seg noe til tross for at han kjenner til at leietaker benytter boligen til ulovlig virksomhet. Ikke minst kan omsorgsforpliktelser innebære en handleplikt i situasjoner der noen man plikter å dra omsorg for, blir utsatt for en straffbar handling. Det er sistnevnte typetilfelle som vil behandles i det følgende.

2.2 Kort om rettsutviklingen

I familievoldssaker var det tidligere ikke vanlig å straffeforfølge mødre som hadde vært vitne til ektefellens vold mot barna uten å ha motvirket overgrepene. Trolig fordi det rådet en oppfatning om at kvinnen var et offer på lik linje med barnet.²⁰ En sak som førte til at spørsmålet om passiv medvirkning til voldslovbrudd mot barn ble satt på dagsordenen, er den velkjente *Christoffer-saken*.

Åtte år gamle Christoffer døde i 2005 etter å ha blitt utsatt for omfattende mishandling fra stefaren sin. I 2009 ble stefaren dømt for legemsbeskadigelse med døden til følge.²¹ Saken fikk stor medieoppmerksomhet, og noen år senere ble det tatt ut tiltale mot moren for å ha

¹⁷ Rt. 2005 s. 934 avsnitt 15

¹⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 412

¹⁹ Eskeland (2017) s. 219

²⁰ Norberg (2011) s. 189.

²¹ LA-2008-179127

passivt medvirket til mishandlingen ved å ikke foreta seg noe for å hindre eller motvirke nye krenkelser. I lagmannsretten ble hun dømt for å ha passivt medvirket til legemskrenkelse med skadefølge.²² Domfellelsen var basert på både konkludent samtykke og brudd på handleplikt.

I anken til Høyesterett ble det fremhevet at det forelå et behov for rettsavklaring vedrørende muligheten til å straffe «ren passiv medvirkning». Ankeutvalget avviste anken, og uttalte at «etter utvalgets syn kan det heller ikke der det foreligger handleplikt i kraft av omsorgsansvar for et barn, stilles opp et krav om at det foreligger konkludent atferd. Ren passivitet vil her kunne være tilstrekkelig for å etablere straffansvar.».²³

Det hører også med at det i denne perioden skjedde en omlegging i påtalepraksis hvor det ble satt fokus på å utferdige flere tiltaler for barnemishandling hvor barnets omsorgspersoner enten selv hadde utøvd vold mot barnet, eller ikke søkt å forhindre vold mot barn de har omsorg for.²⁴ I tiden frem mot 2019 ble det fremmet flere saker for domstolene som omhandlet medvirkningsansvar for foreldre som hadde forholdt seg passive ved vold mot egne barn.²⁵

I avgjørelsen HR-2019-561-A (*Stemordommen*) ble en stemor dømt for passiv medvirkning til ektemannens mishandling. Avgjørelsen ble avsagt under dissens 3-2. Dette var første gang Høyesterett behandlet rekkevidden av omsorgspersoners medvirkningsansvars ved passivitet. Stemoren hadde ved flere anledninger forsøkt å hindre ektemannens krenkelser overfor barna. Det var altså ikke tale om «ren passivitet». Et sentralt spørsmål i *Stemordommen* var om stemoren kunne holdes ansvarlig for medvirkning til tross for at hun hadde foretatt flere handlinger for å motvirke mishandlingen.

Kort tid etter *Stemordommen*, ble en stefar dømt som passiv medvirker til ektefellens mishandling av sine barn i HR-2019-2205-A (*Stefardommen*). Dommen var enstemmig med hensyn til lovanvendelsen, mens to dommere dissenterte over straffutmålingen. Et sentralt spørsmål i *Stefardommen* var om stefaren hadde en tilstrekkelig tilknytning til barna som

²² LA-2012-92858

²³ Rt. 2013 s. 1015

²⁴ Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2011 *Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2011 pkt. 5*

²⁵ Se bl.a. LH-2014-115515, LB-2016-110605 og LE-2017-101927

kunne lede til medvirkningsansvar. Høyesterett konstaterte medvirkningsansvar til tross for kortvarig relasjon mellom stefaren og barna.

I avgjørelsen HR-2020-1343-A ble en far dømt for passiv medvirkning til grov mishandling av to spedbarn. Faren hadde ikke selv vært vitne til mishandlingen. Høyesterett presiserte medvirkningsansvaret blant annet med hensyn til hvilke krav som stilles til kunnskap hos en omsorgsperson, for at det skal foreligge en handleplikt.

2.3 Grunnleggende hensyn

2.3.1 Legalitetsprinsippet

Strafferettens legalitetsprinsipp, at ingen kan straffes uten hjemmel i lov, følger av Grunnloven²⁶ § 96 første ledd og Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 7. Prinsippet kommer også til uttrykk i straffeloven § 14.

Et grunnleggende hensyn bak lovskravet er å motvirke vilkårlighet og fremme forutberegnelighet.²⁷ En borger skal kunne forutberegne sin rettsstilling og innrette seg etter dette. Forutberegnelighet bidrar dermed til å styrke rettssikkerheten, men er også en forutsetning for at reglene om straff skal kunne virke preventivt.

Lovkravet stiller blant annet krav til utformingen av straffebed og krever at den aktuelle straffebestemmelsen skal være tilgjengelig.²⁸ Om innholdet i lovskravet har Høyesterett uttalt:

«I lovskravet ligger at den aktuelle straffebestemmelsen må være tilgjengelig for allmennheten. Den må videre være så klar at det i de fleste tilfeller ikke vil være tvil om en handling rammes av regelen, og at det er mulig å forutse at straff kan bli konsekvensen av at regelen brytes.»²⁹

²⁶ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – GrL.)

²⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 194

²⁸ HR-2020-2019-A avsnitt 14

²⁹ HR-2020-995-A avsnitt 22 med videre henvisninger.

Grl. § 96 stiller samme krav til klarhet i angivelse av det straffbare forholdet som EMK artikkel 7, og rekkevidden er sammenfallende med det vernet som kommer til uttrykk i praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD).³⁰ Det følger av EMDs praksis at for å tilfredsstille hjemmelskravet som følger av EMK artikkel 7, må det fremgå av straffebestemmelsens ordlyd, eventuelt supplert med de presiseringer som måtte følge av rettspraksis, hvilke handlinger eller unnlater som rammes. Generelle lovbestemmelser kan ikke alltid være like presise, og for at rettsreglene skal kunne tilpasses samfunnsutviklingen er det ofte nødvendig å benytte formuleringer som i større eller mindre grad er vage, og hvor det vil oppstå grensespørsmål.³¹

For domstolene innebærer klarhetskravet at det må utvises varsomhet ved å straffe forhold som ligger i yttergrensen av straffebudets ordlyd. Det er grenser for hvor langt ordlyden i et straffebud kan strekkes uten at det er i strid med legalitetsprinsippet.³² Manglende støtte i ordlyden avhjelpest ikke av at lovgiver har ønsket å ramme forholdet, eller at forholdet er klart straffverdig.³³

Straffansvar for medvirkning følger av strl. § 15. Som nevnt ovenfor er ordlyden «medvirker til overtredelsen» generelt utformet og angir ikke presist hva som omfattes av medvirkningsansvaret. I *Stefardommen* tok Høyesterett utgangspunkt i strl. § 15 og uttalte at «det følger allerede av ordlyden at ren passivitet i alminnelighet ikke rammes». Høyesterett uttalte videre at:

«Lovskravet [...] setter grenser for hvor langt domstolene kan gå i å utfylle ordlyden. Klargjøring gjennom rettspraksis er imidlertid en naturlig del av den nærmere fastlegging av innholdet også av straffebestemmelser [...] Den nærmere avgrensning av medvirkningsansvaret er utviklet gjennom lang tid i rettspraksis og juridisk teori. Jeg fremholder imidlertid at det av hensyn til lovskravet er grunn til å vise varsomhet, slik Høyesterett har understreket i flere tidligere saker.»³⁴

³⁰ HR-2020-2019-A avsnitt 15

³¹ Rt. 2009 s. 780 avsnitt 21 med henvisninger til praksis fra EMD.

³² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 195

³³ HR-2020-2019-A avsnitt 16 med videre henvisninger.

³⁴ HR-2019-2205-A avsnitt 55

Også i HR-2020-1343-A ble det med henvisning til *Stefardommen* lagt til grunn at ordlyden i strl. § 15 setter grenser for hvor langt det er mulig å gå i å straffe for passiv medvirkning.³⁵ Hensynet til forutberegnelighet settes særlig på spissen ved straffansvar for passiv medvirkning. Spenningsforholdet mellom legalitetsprinsippet og medvirkeransvaret kan reduseres ved at det gjennom rettspraksis utkrystalliseres tydelige kriterier for denne vurderingen.³⁶

2.3.2 Barns rettssikkerhet

Etter Grl. § 104 tredje ledd første punktum har barn «rett til vern om sin personlige integritet». Etter forarbeidene skal bestemmelsen oppfattes som et vern mot omsorgssvikt, og er begrunnet i at barn har et særskilt behov for vern som følge av sin sårbarhet, avhengighetsstilling og at de er i en formativ fase med fare for langvarige skadevirkninger.³⁷

Barnekonvensjonen³⁸ artikkel 19 gir en detaljert regulering av integritetsvernet. Barn skal beskyttes mot alle former for fysisk og psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnyttning, herunder seksuelt misbruk. Konvensjonen er ratifisert av Norge, og gjelder som norsk lov og skal gå foran ved motstrid, jf. menneskerettsloven³⁹ § 2 nr. 4 og § 3. Statens plikt til å sørge for etterlevelse av menneskerettigheter nedfelt i lov og bindende traktater, følger av Grl. § 92.

I *Stefardommen* uttalte Høyesterett:

«Ved overgrep mot barn utgjør også Grunnloven § 104 om barns rettigheter og barnekonvensjonen artikkel 19 en viktig bakgrunn ved fastleggingen av medvirkningsansvaret, se HR-2017-2415-A avsnitt 18. Som det fremgår der, omfatter vernet etter disse bestemmelsene også å gi barn vern mot vold og mishandling.

³⁵ HR-2020-1343-A avsnitt 15

³⁶ Høgberg og Tøssebro (2013) s. 148

³⁷ Innst. 186 S (2013-2014) s. 29

³⁸ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 (Barnekonvensjonen)

³⁹ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mrl)

Straffeforfølgning av voldsutøvere inngår som en integrert del av barns rettsbeskyttelse. Grensedragningen kan blant annet av denne grunn bli noe annerledes ved overgrep mot barn enn hvor det er spørsmål om medvirkning til andre typer lovbrudd.».⁴⁰

Også i HR-2020-1343-A ble Grl. § 104 og barnekonvensjonen artikkel 19 trukket frem som en «viktig bakgrunn for fastsettingen av medvirkningsansvaret».⁴¹ I tilfeller hvor barn utsettes for straffbare handlinger, vil barns særlige rettsbeskyttelse være et grunnleggende hensyn ved rettsanvendelsen, herunder rekkevidden av straffansvaret for passiv medvirkning. Hensynet til barns rettssikkerhet vil måtte veies opp mot hensynet til forutberegnelighet og rettssikkerheten til borgerne generelt.

2.4 Forholdet til strl. § 196

Passiv medvirkning skiller seg fra de øvrige medvirkningsformene ved at ansvaret baseres på at medvirkeren har unnlatt å handle i situasjoner hvor det foreligger en handleplikt.

Straffeloven inneholder flere bestemmelser som direkte retter seg mot unnlatelser, såkalte ekte unnlatelsesdelikter.⁴² Disse bestemmelsene er et resultat av en lovgivningsprosess, hvor de ulike hensyn og konsekvenser av å straffe unnlatelser er grundig vurdert. Både i *Stemordommen* og i HR-2020-1343-A, så Høyesterett hen til strl. § 196 når de tok stilling til det nærmere innholdet i ansvaret for passiv medvirkning.

Straffeloven § 196 første ledd inneholder en plikt for enhver til å søke å avverge nærmere bestemte straffbare handlinger som en får kunnskap om og som det er mulig å avverge. Kjernen i avvergingsplikten er at noen straffbare handlinger anses som så alvorlige at alle plikter å avverge dem.

Bestemmelsen blir lite anvendt i praksis, og i forarbeidene ble det diskutert om den skulle videreføres i den nye straffeloven. Blant annet ble det pekt på at det er en grunnleggende samfunnsplikt som i stor grad etterleves, og at medvirkningsansvaret kan gjøre bestemmelsen

⁴⁰ HR-2019-2205-A avsnitt 56

⁴¹ HR-2020-1343 avsnitt 16

⁴² Eskeland (2017) s. 194

mindre praktisk. Avkriminalisering kunne imidlertid skape inntrykk av at samfunnet aksepterer passivitet i tilfellene bestemmelsen rammer.⁴³

Avvergelsesplikten i strl. § 196 gjelder «enhver» til forskjell fra den begrensede krets som kan oppfylle tilknytningskravet ved passiv medvirkning. En annen vesentlig forskjell mellom ansvarsgrunnlagene er at medvirkningsansvaret kan knyttes til alle straffbare handlinger, i motsetning til avvergelsesplikten som kun knytter seg til de opplistede straffebudene i § 196 annet ledd. Straffen vil også kunne bli betydelig høyere ved passiv medvirkning enn ved brudd på § 196, da strafferammen for medvirkning er sammenfallende med en direkte overtredelse av det aktuelle straffebud.

Et særlig spørsmål som Høyesterett tok stilling til i *Stemordommen*, var om de spesielle straffrihetsgrunnene i strl. § 196 tredje ledd bokstav b også kom til anvendelse ved passiv medvirkning, dersom de eneste tilgjengelige handlingsalternativene ville medført straffrihet etter strl. § 196. Etter bestemmelsen er unnlatt avvergelse straffri dersom avvergelsehandlingen ville «utsette» den handlepliktige, hans nærmeste eller noen uskyldig for «siktelse eller tiltale» eller «fare for liv, helse eller velferd».

I saken forelå det andre tilgjengelige handlingsalternativer som ikke var omfattet av straffrihetsgrunnene. Høyesterett mente likevel at det var behov for en rettsavklaring.⁴⁴ En samlet Høyesterett avviste at bestemmelsen kunne anvendes analogisk i tilknytning til passiv medvirkning.⁴⁵ Dette ble blant annet begrunnet i ulikhetene mellom de to rettsgrunnlagene og at det «ville etter omstendighetene kunne være støtende å la hensynet til gjerningspersonen gå foran hensynet til offeret».⁴⁶ Det var etter Høyesteretts syn større grunn til å la de «vide og vagt avgrensede straffrihetsgrunne[ne]» gjelde ved unnlatt avvergelse enn ved passiv medvirkning.⁴⁷ Det ville i tillegg være «paradoksalt om en bestemmelse som er ment å styrke

⁴³ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 261

⁴⁴ HR-2019-561-A avsnitt 19

⁴⁵ HR-2019-561-A avsnitt 24 og 34

⁴⁶ HR-2019-561-A avsnitt 23

⁴⁷ HR-2019-561-A avsnitt 21

samfunnsvernet mot visse alvorlige forbrytelser, skulle medføre en begrensning i hva som kan regnes som medvirkning, spesielt om virkningen avgrenses til akkurat disse forbrytelsene.»⁴⁸

Det ble imidlertid understreket at momentene i strl. § 196 tredje ledd bokstav b ville kunne ha relevans i den konkrete rimelighetsvurderingen; «Det er åpenbart dersom den alternative handlingen ville sette liv eller helse i fare. Også vernet mot selvinkriminering kan få betydning. Men hvilken vekt disse hensynene skal ha i vurderingen, må avgjøres konkret.»⁴⁹ Dette vil behandles nærmere i avhandlingens punkt 3.5.

⁴⁸ HR-2019-561-A avsnitt 22

⁴⁹ HR-2019-561-A avsnitt 25

3 Den objektive «gjerningsbeskrivelsen»

3.1 Innledning

Et av de grunnleggende vilkår for straff er at gjerningspersonen må ha overtrådt den objektive gjerningsbeskrivelsen i et straffebud. Vilkåret omtales ofte som lovkravet, jf. strl. § 14.⁵⁰ For medvirkning er det aktuelle straffebudet strl. § 15. Det fremkommer av forarbeidende til bestemmelsen at om passivitet skal bedømmes som straffbar medvirkning beror på en tolkning av det enkelte straffebud og de nærmere omstendighetene i saken.

Ordlyden i strl. § 15 gir som nevnt liten veiledning og angir ikke klart hvilke objektive vilkår som må være oppfylt for at det skal foreligge medvirkning. Ansvar er utviklet over lang tid og gjerningsinnholdet må utledes fra teori og rettspraksis.

Det som er spesielt med straffansvar for passiv medvirkning er at subjektive forhold har betydning for om det objektive gjerningsinnholdet er oppfylt.⁵¹ Dette gjelder både med hensyn til kunnskapsvurderingen i punkt 3.3 og rimelighetsvurderingen i punkt 3.5.

Det vil i det følgende gjøres rede for de objektive vilkår som utgjør gjerningsbeskrivelsen ved passiv medvirkning.

3.2 Det må foreligge en særlig tilknytning som gjør at det oppstår en handleplikt

3.2.1 Innledning

Passivitet er som utgangspunkt ikke ansett straffverdig. For å kunne straffes for noe man *ikke* har gjort, er det en forutsetning at det har foreligget en plikt til å handle. Handleplikten oppstår som følge av at det foreligger en særlig tilknytning mellom den passive og den som straffebudet beskytter. Det er denne tilknytningen som gjør passiviteten straffverdig.⁵²

⁵⁰ Eskeland (2017) s. 72

⁵¹ Eskeland (2017) s. 230

⁵² Eskeland (2017) s. 232

Flertallet i *Stemordommen* uttalte:

«For at en unnlattelse skal være straffbar som passiv medvirkning, kreves det i utgangspunktet en særlig tilknytning mellom den passive personen og den eller det som straffebudet beskytter, eller mellom denne personen og en oppstått faresituasjon. Det er denne tilknytningen som kan begrunne medvirkningsansvar for ikke å forsøke å avverge den straffbare handlingen eller den aktuelle skadefølgen. Omsorgsansvar for barn er et sentralt eksempel på en slik tilknytning.»⁵³

Vilkåret om «særlig tilknytning» er helt sentralt, da det er tilknytningen som skaper en plikt til å handle. Det må konstateres at det foreligger en særlig tilknytning før det kan tas stilling til innholdet i en eventuell handleplikt.

3.2.2 Omsorgsansvar for barn

Som Høyesterett påpekte i sitatet ovenfor, er omsorgsansvar for barn et sentralt eksempel på en «særlig tilknytning». Det er tilknytningen til barnet som skaper en forventning om at det skal gripes inn for å beskytte barnet dersom det foreligger kunnskap om at barnet blir utsatt for overgrep.⁵⁴

Det er en vid personkrets som kan tenkes å ha omsorgsansvar for et barn, men det er i første rekke foreldrene en tenker på i denne sammenheng. Barn har imidlertid samme behov for beskyttelse enten de lever sammen med mor og far eller andre voksne.⁵⁵ Steforeldre kan også ha omsorgsansvar for ektefellens barn. Det samme må gjelde for samboere som ikke har felles barn. Det skilles i utgangspunktet mellom formelt omsorgsansvar og reelt omsorgsansvar.

Den eller de som har foreldreansvar etter barneloven har et lovbestemt omsorgsansvar overfor barnet. Det følger av barneloven⁵⁶ § 30 første ledd første punktum at barnet har krav på omsorg og omtanke fra de som har foreldreansvaret. I bestemmelsen tredje ledd heter det at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annet vis behandlet slik at den fysiske eller psykiske

⁵³ HR-2019-561-A avsnitt 20

⁵⁴ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 301-302

⁵⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 302

⁵⁶ Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova – bl.)

helsen blir utsatt for skade eller fare. Det er klart at de som har foreldreansvar har en særlig tilknytning til barnet som kan begrunne straffansvar, uavhengig av om vedkommende bor sammen med barnet eller ikke.

En annen formell omsorgsplikt følger av barnevernloven⁵⁷ § 4-18 om ansvaret for omsorgen i foreldrenes sted. Av første ledd fremkommer det at når et vedtak om omsorgsovertakelse blir satt i verk, går omsorgen over på barneverntjenesten. Da er det fosterforeldre eller den institusjon der barnet bor som utøver den daglige omsorgen.

I *Stemordommen* uttalte flertallet at de ikke la noe vekt på det faktum at det formelle omsorgsansvaret var noe uklart, da domfelte hadde vært i mors sted for barnet i flere år, siden det var to år gammelt.⁵⁸ I *Stefardommen* hadde imidlertid stefaren kjent barna i kun 72 dager. Høyesterett problematiserte ikke varigheten. Det ble vektlagt at stefaren hadde den daglige omsorgen for barna og at han hadde et særlig omsorgsansvar fordi de var spesielt utsatte. Hans omsorgsforpliktelse var mer uttalt enn det som ofte vil være tilfellet for stefedre som kommer inn i en allerede etablert familie.⁵⁹ *Stemor-* og *Stefardommen* viser at det er det reelle omsorgsansvaret som er avgjørende, og at dette beror på en vurdering av de nærmere omstendighetene i den konkrete sak.

Hittil har ikke Høyesterett måttet ta stilling til om andre enn dem med foreldrefunksjon kan omfattes av medvirkningsansvaret. Andre personer kan imidlertid ha en omsorgsfunksjon overfor barn. For eksempel øvrige familiemedlemmer, herunder søsken og besteforeldre, kjærester og barnepassere. Disse persongruppene utøver nødvendigvis ikke den daglige omsorgen for barnet, men kan tenkes å utøve det reelle omsorgsansvaret i kortere perioder med jevne mellomrom. I en dansk sak ble en mormor straffet for medvirkning til kroppskrenkelse fordi hun ikke hadde forhindret at datteren hennes mishandlet barnebarnet mens de var sammen på en to ukers campingferie.⁶⁰ Gode grunner taler for at også andre enn dem med foreldrefunksjon kan omfattes av medvirkningsansvaret, men det må settes en nedre grense.

⁵⁷ Lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven – bvl)

⁵⁸ HR-2019-561-A avsnitt 28

⁵⁹ HR-2019-2205-A avsnitt 43 og 80

⁶⁰ TfK 2009.553, jf. Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 302

Det kan spørres om en kjæreste, som over tid har utviklet en relasjon til barnet, vil kunne anses å ha et omsorgsansvar selv om partene ikke bor sammen. Eller om en barnevakt som har passet barnet jevnlig, har utviklet en tilknytning til barnet som regnes som sterk nok til å begrunne ansvar. Svaret vil nok måtte bero på en konkret vurdering av tilknytningen som foreligger mellom partene. I vurderingen kan ulike forhold ha relevans, for eksempel om barnet er særlig utsatt eller sårbart, den straffbare handlingens alvorlighetsgrad og om barnet har andre omsorgspersoner rundt seg.

3.2.3 Omsorgsansvar overfor andre?

I ulike faser av livet kan mennesker være sårbare og ha behov for beskyttelse. Foruten de som har omsorgsansvar for barn, kan det tenkes at medvirkningsansvar kan være aktuelt for en rekke andre persongrupper. Dette er imidlertid lite avklart gjennom rettspraksis. De avgjørelsene som foreligger har også inneholdt elementer av fysisk og psykisk medvirkning, slik at spørsmålet om passiv medvirkning ikke har kommet på spissen.

En avgjørelse inntatt i Rt. 2013 s. 1686 omhandler en helsefagarbeider som hadde jobbet nattevakt hos en pleietrengende person med svært nedsatt funksjonsevne. Hun fikk kunnskap om at noe ulovlig kom til å skje den aktuelle natten, men forlot huset og lot døren stå åpen. Høyesterett uttalte at gjennom sin rolle som pleier, med opphold i pasientens hjem og med kunnskap om at han oppbevarte et stort pengebeløp, kunne hun ikke uten ansvar forholde seg passiv til denne informasjonen. På grunn av denne tilknytningen hadde hun en handleplikt. Det at hun forlot stedet oppfylte ikke denne handleplikten. Ved at hun lot døra stå ulåst, forelå det også elementer av fysisk og psykisk medvirkning.⁶¹

Høyestejustitiarius Øie mener det ikke kan være tvilsomt at Høyesterett ville ha opprettholdt denne domfellelsen for medvirkning også ved ren passivitet.⁶² Avgjørelsen viser at brudd på en omsorgsplikt overfor voksne pleietrengende kan innebære passiv medvirkning.⁶³

⁶¹ Rt. 2013 s. 1686 avsnitt 15

⁶² Øie (2015) s. 529

⁶³ Øyen (2014) s. 256

I Rt. 2009 s. 1498 ble en drosjesjåfør dømt for medvirkning til ran. Høyesterett uttalte at det neppe kunne være tvilsomt at en drosjesjåfør etter omstendighetene kan ha en slik omsorgsplikt overfor sin passasjer at det vil foreligge en aktiv handleplikt om passasjeren skulle bli utsatt for en straffbar handling. Høyesterett uttalte imidlertid at den konkrete saken ikke ga foranledning til å drøfte under hvilke omstendigheter manglende etterlevelse av en slik handleplikt, kan tenkes å ha strafferettslige konsekvenser. Sjåføren hadde ikke bare unnlatt å avverge ranet, men hadde ytet positiv bistand til ranshandlingen.⁶⁴

I tilfellet med drosjesjåføren kan man basert på uttalelsen «etter omstendighetene» se for seg at det lettere vil foreligge en omsorgsplikt dersom passasjeren som utsettes for den straffbare handlingen har et særlig behov for omsorg. Eksempelvis eldre, gravide eller funksjonshemmede. Det kan videre trekkes paralleller mellom en taxisjåfør som har en kortvarig omsorgsplikt overfor sine passasjerer til personer som har et kortvarig omsorgsansvar overfor barn. Eksempelvis en barnevakt.

Foretas en sammenligning av de to nevnte avgjørelsene opp mot omsorgsansvar overfor barn, ser man at hvorvidt straffansvar for passiv medvirkning er aktuelt, beror på en vurdering av de konkrete omstendighetene, herunder tilknytningen til personen og/eller situasjonen. Fellesnevneren er at dersom man har et særlig ansvar overfor noen, foreligger det en forventning om at vedkommende som har dette ansvaret griper inn og forhindrer straffbare handlinger.

Det er som nevnt ikke avklarende rettspraksis som setter klare grenser for hvem som kan pådra seg et medvirkningsansvar, utover at det kreves en særlig tilknytning. Karakteren av tilknytningsgraden vil imidlertid ha stor betydning for hvor mye som med rimelighet kan kreves av den med handleplikt.⁶⁵ Dette behandles nærmere i punkt 3.5.

⁶⁴ Rt. 2009 s. 1498 avsnitt 13

⁶⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 313

3.3 Omsorgspersonen må ha kunnskap om den straffbare handlingen

En handleplikt kan først aktualiseres når omsorgspersonen har kunnskap om at det er eller vil bli begått en straffbar handling. Det må derfor tas stilling til hvilken kunnskap omsorgspersonen hadde for å kunne konstatere om det foreligger en objektiv overtredelse av gjerningsbeskrivelsen. Det nevnes kort her at denne vurderingen henger nært sammen med vurderingen av om det foreligger skyld.⁶⁶ Kunnskapens betydning for skyldvurderingen behandles nærmere i punkt 4.2.

I avgjørelse inntatt i Rt. 2002 s. 1717 (*Orderud*) hadde en av de domfelte skaffet to skytevåpen og levert disse til tre andre personer. Kort tid etter overleveringen ble hun klar over at skytevåpnene skulle brukes til drap. Lagmannsretten hadde lagt til grunn at hun «regnet med som overveiende sannsynlig at planene var alvorlig ment, og at de ville bli gjennomført med de pistoler hun hadde overlevert». Høyesterett var enig med lagmannsretten i at med denne kunnskapen hadde hun en handleplikt, og uttalte:

«Likevel gjorde hun ikke noe for å avverge den faren hun hadde bidratt til å skape. En enkel og nærliggende mulighet ville rett og slett vært å ta pistolene tilbake, men også andre handlinger kunne vært tjenlige for å avverge drapene, for eksempel at hun varslet politiet eller dem det var tale om å drepe.»⁶⁷

Dommen illustrerer at en eventuell handleplikt oppstår når medvirkeren har tilstrekkelig kunnskap om hovedgjerningen.

I HR-2020-1343-A ble det lagt til grunn at den passive omsorgspersonen ikke hadde vært vitne til morens mishandling av barna. Det måtte derfor tas stilling til hvilke krav til kunnskap som måtte foreligge hos omsorgspersonen for å kunne hevde at det forelå en handleplikt.

⁶⁶ HR-2020-1343-A avsnitt 24

⁶⁷ Rt. 2002 s. 1717 side 1720

Høyesterett presiserte at utgangspunktet er at handleplikten først kan utløses på det tidspunktet omsorgspersonen blir *klar over* mishandlingen.⁶⁸ Dette ble videre presisert i to retninger, med utgangspunkt i formuleringen av kunnskapskravet i strl. § 196.

For det første kreves det ikke at omsorgspersonen har kunnskap om detaljene i mishandlingen.⁶⁹ Det er tilstrekkelig at omsorgspersonen har kunnskap om *at* barnet mishandles, for at det skal foreligge en handleplikt. Kunnskap om detaljer rundt hovedgjerningen, vil imidlertid ha betydning i forhold til hvilket straffebud omsorgspersonen kan straffes som medvirker til⁷⁰ og for handlepliktens nærmere innhold og omfang.⁷¹

For det andre kreves det ikke at omsorgspersonen har sikker kunnskap om mishandlingen. Der er normalt tilstrekkelig at omsorgspersonen holder det for *mest sannsynlig* at mishandling foregår. Høyesterett uttalte at lovskravet ikke var til hinder for denne presiseringen.⁷²

Hvilket tidspunkt handleplikten opphører ble ikke presisert i dommen. Det kan imidlertid forutsettes at dette tidspunktet også vil samsvare med strl. § 196. Etter bestemmelsen gjelder avvergingsplikten så lenge det fortsatt er mulig å avverge en straffbar handling eller følgene av den, og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at handlingen er eller vil bli begått.

Høyesteretts presisering av kunnskapskravet i HR-2020-1343-A innebærer at omsorgspersoner som kan ha kviet seg for å gripe inn, nå har fått en sterkere oppfordring til å handle for å beskytte barnet, eller å undersøke situasjonen nærmere for å unngå straffansvar.⁷³ At det ikke kreves sikker kunnskap, vil også gjøre det lettere å idømme medvirkningsansvar ved seksuallovbrudd og andre lovbrudd som typisk skjer mer i det skjulte. Dette vil styrke barnas rettssikkerhet.

⁶⁸ HR-2020-1343-A avsnitt 19

⁶⁹ HR-2020-1343-A avsnitt 22

⁷⁰ Se punkt 4.2

⁷¹ Se punkt 3.5.2

⁷² HR-2020-1343-A avsnitt 23

⁷³ HR-2020-1343-A avsnitt 23

3.4 En motvirkende handling må være mulig

For å kunne klandres for passivitet er det en grunnleggende forutsetning at den som har en handleplikt hadde mulighet til å foreta seg noe som kunne ha gjort en forskjell. Dersom en slik mulighet ikke fantes, vil det ikke foreligge årsakssammenheng mellom passiviteten og lovbruddet.

Ordlyden «medvirker til overtredelsen» i strl. § 15 forutsetter at det foreligger en overtredelse av gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, og at det er sammenheng mellom medvirkningen og overtredelsen. Hva slags og hvor sterk sammenheng det må være mellom medvirkningen og utførelsen av hovedgjerningen er imidlertid et vanskelig spørsmål.⁷⁴

Etter forarbeidene kreves det ikke at medvirkningen er en nødvendig forutsetning for å kunne utføre hovedgjerningen.⁷⁵ Ved fysisk medvirkning må bistanden virke med i utføringen av hovedgjerningen, mens det ved psykisk medvirkning er et krav om en positiv tilskyndelse til gjerningspersonens forsett. Forarbeidene sier imidlertid lite når om hvilke krav som stilles til årsakssammenheng ved passiv medvirkning.

Det har vært uenighet i juridisk teori om dette spørsmålet. Andenæs argumenterte i sin doktoravhandling for at det måtte gjelde et krav om konkludent passivitet, altså at passiviteten ble oppfattet som et samtykke til handlingen.⁷⁶ Den konkludente passiviteten mente han var en underkategori av psykisk medvirkning.

Husabø mener på sin side at vilkåret må være at den alternative handlingen medvirkeren klandres for å ikke ha foretatt, ville enten fysisk eller psykisk ha motvirket hovedgjerningen.⁷⁷ Dette kaller han kravet om hindringssammenheng.

I Rt. 2013 s. 1015 uttalte Høyesteretts ankeutvalg, som tidligere nevnt, at det ikke kunne oppstilles et krav om at det foreligger konkludent atferd for å ilegge et medvirkningsansvar ved passivitet. I *Stemordommen* viste Høyesterett til Husabøs forståelse av årsakskravet; «Det er ikke et vilkår for å unngå straff for passiv medvirkning at den som har handleplikt, gjør noe

⁷⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 410

⁷⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 410

⁷⁶ Andenæs (1942) s. 308

⁷⁷ Husabø (1999) s. 184

som faktisk avverger den straffbare handlingen eller følgene av den. Det er tilstrekkelig at vedkommende gjør noe som fysisk eller psykisk motvirker handlingen.».⁷⁸

Årsakskravet vil dermed være oppfylt dersom den passive omsorgspersonen kunne handlet på en måte som ville motvirket lovbruddet. Dette forutsetter at det må ha foreligget *mulige* handlingsalternativer for den passive; man er ikke forpliktet til det umulige.⁷⁹ En muntlig protest vil etter omstendighetene kunne ha en psykisk innvirkning på gjerningspersonen, og være nok til å «motvirke» handlingen. Det skal dermed ikke mye til før årsakskravet er oppfylt, og det blir sjelden problematisert. Ansvarer begrenses i større grad av de øvrige vilkårene.

Årsakskravet danner imidlertid utgangspunktet for vilkåret om at handlingen må ha vært rimelig å kreve av den passive omsorgspersonen. For å avgjøre om omsorgspersonen kunne utført en motvirkende handling, er det nødvendig at handlingsalternativene spesifiseres.

3.4.1 Presisering av den motvirkende handlingen ved omsorgsansvar for barn

I tråd med kravet til hindringssammenheng, er det ikke krav om at omsorgspersonen faktisk forhindrer gjerningspersonens lovbrudd for å unngå straffansvar for passiv medvirkning. Det er i utgangspunktet tilstrekkelig at den handlepliktige gjør *noe* som motvirker lovbruddet.⁸⁰

Flertallet i *Stemordommen* uttalte at «Det kan imidlertid ikke bety at det aldri er plikt til å forsøke en alternativ handling dersom det man gjør, ikke får gjerningspersonen til å holde opp. Også det må bero på en helhetlig vurdering av den konkrete situasjonen. Er det tale om å beskytte barn man har omsorgsansvar for, må det veie tungt i en slik vurdering.»⁸¹ Dette var mindretallet enig i.⁸²

⁷⁸ HR-2019-561-A avsnitt 29

⁷⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 299

⁸⁰ HR-2019-561-A avsnitt 29 og 38

⁸¹ HR-2019-561-A avsnitt 29

⁸² HR-2019-561-A avsnitt 39

Førstvoterende i *Stefardommen* sluttet seg til dette standpunktet og uttalte at «den særlige handleplikten for den som har omsorg for barn, etter omstendighetene kan gi grunnlag for straffansvar også dersom vedkommende gjør noe – men ikke nok – for å hindre overgrep mot barnet.»⁸³

Videre presiserte Høyesterett i *Stefardommen* at ved alvorlige overgrep mot barn, må omsorgspersonen gjøre noe som er *egnet* til å forhindre lovbruddet.⁸⁴ Dette er en presisering av kravene som stilles til de alternative handlingene, dersom det man gjør ikke nytter.

Hva som er en egnet handling, vil variere og er vanskelig å angi presist. I noen tilfeller vil det kunne være tilstrekkelig å svekke gjerningspersonens forsett gjennom ord eller handling, mens i andre tilfeller kreves det en mer aktiv inngripen, for eksempel å søke ekstern hjelp. Vurderingen av hva som er en egnet motvirkningshandling er nært knyttet til hvilken grad av aktivitet det er rimelig å kreve av den passive, se punkt 3.5.6.

Et illustrerende tilfelle er saksforholdet i HR-2020-1343-A hvor lagmannsretten fant det klart at faren ikke hadde oppfylt den handleplikten som det passive medvirkningsansvaret bygde på. «Det eneste han gjorde, var å oppfordre A til å la være å bruke vold mot barna. Han visste at hun ikke greide å følge denne oppfordringen i den situasjonen hun var i, men unnlot likevel å søke ekstern hjelp eller avlastning hos bekjente eller i det offentlige hjelpeapparatet».⁸⁵ Den handlepliktige kan altså, etter omstendighetene, ikke slå seg til ro med at han har prøvd å motvirke lovbruddet uten å lykkes.⁸⁶

Presiseringen av handleplikten ved omsorgsansvar viser at hensynet til barns rettssikkerhet er tungtveiende i grensedragningen av det passive medvirkeransvaret. Det er usikkert om plikten til å forsøke andre handlingsalternativer dersom det man gjør ikke er egnet eller har effekt, har overføringsverdi til saker som ikke omhandler overgrep mot barn. Både i *Stemordommen* og *Stefardommen* ble denne presiseringen av handleplikten knyttet opp mot at det forelå et

⁸³ HR-2019-2205-A avsnitt 63

⁸⁴ HR-2019-2205-A avsnitt 67

⁸⁵ LB-2019-19114

⁸⁶ HR-2019-561-A avsnitt 39

omsorgsansvar for et barn, men begge avgjørelsene pekte på at det måtte «bero på en helhetlig vurdering av den konkrete situasjonen».⁸⁷

3.5 Den unnlatte handlingen må være rimelig å kreve

3.5.1 Innledning

Dersom det forelå en eller flere mulige handlingsalternativer som kunne motvirket den straffbare gjerningen blir det så et spørsmål den eller de unnlatte handlingene var rimelig å kreve.

Flere av lovens straffebud som retter seg direkte mot unnlater, inneholder uttrykkelige begrensninger for hva som med rimelighet kan kreves av handling. Andenæs argumenterte for at slike begrensninger måtte anses som et utslag av et generelt prinsipp, slik at disse også må gjelde ved straffebud som ikke direkte retter seg mot unnlater.⁸⁸

Den ulovfestede rettsstridsreservasjonen innebærer at en handling likevel ikke er straffbar dersom verken hensynet til prevensjon eller straffverdighet tilsier det, eller andre hensyn har større vekt.⁸⁹ Ifølge forarbeidene får rettsstridsreservasjonen anvendelse på medvirkningshandlinger og har ofte stor betydning i spørsmål om straffbar medvirkning.⁹⁰

Høyesterett har oppstilt en begrensning av det passive medvirkningsansvaret ved at handlingsalternativet må ligge «innenfor det som er rimelig å kreve».⁹¹ Dersom det forelå ett eller flere egnede handlingsalternativer, må det foretas en vurdering av om det i den konkrete situasjonen var rimelig å forvente en slik handling.⁹²

Dersom den aktuelle alternative handlingen ikke er rimelig å kreve, må straffansvar knyttes til andre handlingsalternativer. Så lenge det fantes flere tilgjengelige handlingsalternativer, vil en

⁸⁷ HR-2019-2205-A avsnitt 68 med henvisning til HR-2019-561-A avsnitt 40

⁸⁸ Andenæs (1942) s. 459

⁸⁹ Eskeland (2017) s. 506

⁹⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 411

⁹¹ HR-2019-2205-A avsnitt 67

⁹² Husabø (1999) s. 197

slik rimelighetsbegrensning dermed sjelden komme på spissen. Andenæs og Husabø mener derfor at det avgjørende er om handlingen var så rimelig å kreve at den kan begrunne et medvirkningsansvar.⁹³ Rimelighetsvurderingen blir på denne måten en særskilt form for rettsstridsvurdering.⁹⁴

Hva som anses som rimelig å kreve beror som nevnt på de konkrete omstendighetene i saken, og vil kunne endres over tid i takt med samfunnets rettsoppfatning. Andenæs peker på at det må foretas en forholdsmessighetsvurdering av «betydningen av de formål handlingen skal tjene sammenlignet med de vanskeligheter og oppofrelser den krever».⁹⁵

Da vurderingen beror på de konkrete omstendighetene i saken, kan det vanskelig oppstilles allmenne og presise retningslinjer. I *Stefardommen* oppstilte Høyesterett en rekke momenter av relevans for totalvurderingen i saker som omhandler mishandling av barn.⁹⁶ Mishandling av barn kan typisk foregå over lengre tid. Enkelte av momentene har derfor noe begrenset overføringsverdi til enkeltstående straffbare handlinger, da særlig momentene i punkt 3.5.5 og 3.5.6.

3.5.2 Forhold ved primærforbrytelsen

De første momentene Høyesterett viste til i totalvurderingen i *Stefardommen*, var overgrepens *alvorlighetsgrad*, herunder omfang og intensitet, og om det er tale om *overgrep over tid*.⁹⁷

Alvorligheten ved primærforbrytelsen er relevant i grensedragningen av medvirkeransvaret generelt. Husabø mener dette kan begrunnes med at medvirkningsansvaret er skjønnsmessig og at det er lettere å innfortolke et medvirkningsansvar der medvirkningshandlingen har vært

⁹³ Andenæs (1942) s. 460 og Husabø (1999) s. 197

⁹⁴ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 313

⁹⁵ Andenæs (1942) s. 458

⁹⁶ HR-2019-2205-A avsnitt 69-75

⁹⁷ HR-2019-2205-A avsnitt 70 og 71

ledd i en alvorlig forbrytelse.⁹⁸ Ved alvorlige forbrytelser er også straffansvar mer forutberegnelig for medvirkeren.

I HR-2020-1343-A-dommen uttalte Høyesterett at handlepliktens nærmere innhold og omfang må fastsettes med utgangspunkt i den kunnskap omsorgspersonen har. «Den som kjenner til omfattende mishandling, kan bli pålagt å gjøre mer eller reagere raskere for å avverge enn den som kjenner til en mer begrenset mishandling».⁹⁹

I *Stefardommen* ble det lagt vekt på at stefaren var «jevnlige vitne til ektefellens omfattende, gjentatte og til dels brutale voldelige overgrep og alvorlige trusler over en periode på to og en halv måned.»¹⁰⁰

I *Stemordommen* var ikke volden og truslene like alvorlige som i *Stefardommen*. Volden innebar at barnet ble slått med flat hånd i ansiktet, kastet gjenstander mot, lugget, vridd i armen og dratt i ørene. Truslene besto i drapstrusler og at barnet ville bli sendt tilbake til hjemlandet dersom det fortalte om volden som foregikk. Mishandlingen foregikk jevnlig i omkring 16 mnd.

I HR-2020-1343-A var volden påført ved minst fem anledninger mot det ene barnet og ved minst tre anledninger mot det andre barnet i løpet av en periode på fem måneder. Volden ble ansett som svært alvorlig, da den hadde resultert i flere hjerneblødninger, benbrudd, arr og sårskader i ansiktet og over hele kroppen.

Det sentrale poenget er at både ved alvorlige overgrep og ved gjentatte overgrep, kreves det mer av omsorgspersonen enn ved mindre alvorlige eller enkeltstående overgrep. Det er rimeligere å forvente mer, jo mer alvorlig situasjonen er.

⁹⁸ Høgberg og Tøssebro (2013) s. 137

⁹⁹ HR-2020-1343-A avsnitt 20

¹⁰⁰ HR-2019-2205-A avsnitt 80

3.5.3 Forhold ved offeret

Høyesterett pekte videre på *hvor utsatt eller sårbart barnet er*, som et viktig moment.¹⁰¹

Hvilket beskyttelsesbehov barnet har, vil variere ut fra av alder, utvikling og sosial situasjon.

Man regnes som barn frem til man fyller 18 år.¹⁰² Små barn er ute av stand til å ivareta sine egne interesser eller forsvare seg selv. I slike tilfeller er det derfor rimelig å kreve mer av en omsorgsperson enn i tilfeller der barnet er eldre og i større grad er i stand til å fysisk beskytte seg selv, eller si ifra. Det samme må gjelde dersom barnet har spesielle behov, for eksempel en psykisk utviklingshemming.

I *Stefardommen* la Høyesterett vekt på at de tre barna var spesielt utsatte. De hadde nettopp kommet til landet, omsorgspersonene var ukjente for dem, de hadde ikke kjennskap til norsk språk og norske forhold, og de hadde ingen andre slektninger eller nærstående i landet.

I *Stefardommen* ble det også uttalt at: «etter omstendighetene kan det også være et moment om vedkommende hadde en særlig foranledning til å gripe inn ut fra kunnskap om tidligere overgrep mot barna.» med henvisning til *Stemordommen*.¹⁰³ Tidligere overgrep kommer inn i vurderingen av om hvor utsatt eller sårbart barnet er. I *Stemordommen* ble det vist til sakens spesielle forhistorie og de tiltakene som var satt inn overfor hjemmet for å hindre videre mishandling, som begrunnelse for at hun burde ha gjort mer.¹⁰⁴ Faren hadde tidligere blitt straffet for vold mot barna, og i en periode hatt besøksforbud. Da faren flyttet hjem igjen, satte barnevernet inn tiltak som hjemmebesøk, samtaler og sjekk av barnas kropp. Stemoren hadde også fått råd og veiledning fra en rekke fagpersoner fra ulike instanser. Høyesterett mente derfor at hun hadde en «spesiell oppfordring til å ivareta omsorgsansvaret for C på en forebyggende måte».¹⁰⁵

¹⁰¹ HR-2019-2205-A avsnitt 72

¹⁰² Barnekonvensjonen art. 1

¹⁰³ HR-2019-2205-A avsnitt 74

¹⁰⁴ HR-2019-561-A avsnitt 31

¹⁰⁵ HR-2019-561-A avsnitt 30

Momentene gjør seg også gjeldende for andre enn barn. Eldre personer kan også være utsatte og sårbare. Det samme gjelder voksne med funksjonsnedsettelse eller utviklingshemming. Det sentrale vil være om det er forhold ved offeret som tilsier et særlig beskyttelsesbehov. I så fall økes forventningene til den som har en handleplikt.

Momentet må også ses i sammenheng med vurderingen av om det foreligger en særlig tilknytning mellom den passive og den som straffebudet beskytter, jf. punkt 3.2.3. Kjernen i vilkåret om særlig tilknytning er at vedkommende har et særlig ansvar overfor noen, og det er som oftest forhold ved offeret som ligger til grunn for dette ansvaret. Gröning tar til orde for at tilknytningsgrunnlaget er den viktigste faktoren for hvor terskelen skal settes med hensyn til hvor mye det er rimelig å kreve.¹⁰⁶ Desto sterkere tilknytning, desto større forventninger stilles til inngripen.

3.5.4 Styrkeforholdet og relasjonen mellom gjerningspersonen og den passive medvirkeren

Høyesterett nevnte deretter styrkeforholdet og relasjonen for øvrig mellom gjerningspersonen og den mulige medvirkeren som et relevant moment:

«Er det tale om en ressurssterk omsorgsperson som relativt enkelt kan gripe inn mot de overgrep barnetusettes for, skal det nok i alminnelighet en del til for å fri seg fra straffansvaret. Motsatt kan styrkeforholdet mellom partene og andre omstendigheter gjøre at kravene til aktivitet må dempes. Forholdene kan for eksempel ligge slik an at også den passive omsorgspersonen er utsatt for overgrep og er i en slik tvangssituasjon at det ikke er grunnlag for medvirkeransvar.»¹⁰⁷

Handlingsalternativer som krever fysisk inngripen vil kunne innebære at omsorgspersonen eller offeret utsettes for fare for liv eller helse. En person som er tilbøyelig til å utøve vold mot et barn, vil kanskje også kunne utøve vold mot en voksen. Situasjonen kan også være slik at omsorgspersonen risikerer represalier ved varsling. Hvilken faregrad det er rimelig at den

¹⁰⁶ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 313

¹⁰⁷ HR-2019-2205-A avsnitt 73

handlepliktige utsettes for vil variere etter situasjonen. Andenæs mener imidlertid at «det vil neppe stemme med vanlige rettferdsforestillinger å bruke straff for manglende heroisme».¹⁰⁸

I *Stefardommen* ble det forventet at stefaren skulle ha gått sterkere inn mot moren og stoppet henne fysisk.¹⁰⁹ Høyesterett mente at faregraden ved inngripen ikke var særlig stor, ettersom han var fysisk overlegen henne. I LG-2019-70751 ble det lagt vekt på at faren aldri grep inn fysisk til tross for at han var sterkere enn moren. Avgjørelsene viser at det fysiske styrkeforholdet har stor betydning.

I en avgjørelse fra Hålogaland lagmannsrett ble moren til barnet frifunnet for passiv medvirkning. Moren hadde gjentatte ganger verbalt forsøkt å forhindre faren i å skade barna. Lagmannsretten pekte på at det avgjørende i vurderingen var hva det utfra den konkrete situasjonen var rimelig å forvente av omsorgspersonen. I vurderingen av aktivitetsplikten vektla retten at de ikke kunne se bort fra at moren følte seg truet av ektefellen. I tillegg ble det vektlagt at «hun på alle områder var avhengig av sin ektemann» på grunn av manglende språkkunnskaper og kjennskap til det norske samfunnet, inkludert hjelpeapparatet og helsevesenet.¹¹⁰

I en avgjørelse fra Oslo tingrett tok retten høyde for at moren til barna var lettere psykisk utviklingshemmet og selv kunne ha vært utsatt for overgrep og jevnlig vold. Hun ble likevel domfelt for passiv medvirkning til mishandlingen av barna. Det ble lagt vekt på at hun ikke hadde foretatt seg noe som helst for å motvirke mishandlingen, at hun kunne sagt ifra på helsestasjonen og at hun aktivt hadde forsøkt å hindre at mishandlingen ble oppdaget ved å gi uriktige forklaringer.¹¹¹ Både moren og faren ble frifunnet i ankeforhandlingen, men idømt oppreisningserstatning.¹¹²

De to sistnevnte avgjørelsene illustrerer at momentet er en del av en større helhetsvurdering. I begge avgjørelsene var mødrene underlegne, men den ene hadde forsøkt å motvirke

¹⁰⁸ Andenæs (1942) s. 459

¹⁰⁹ HR-2019-2205-A avsnitt 82

¹¹⁰ LH-2014-115515

¹¹¹ TOSLO-2009-148479

¹¹² LB-2010-30302 – ankeforhandlingen ble behandlet med jury og mangler derfor begrunnelse for frifinnelsen.

mishandlingen, mens den andre hadde forholdt seg helt passiv. Dette fikk tilsynelatende avgjørende betydning for om det var rimelig å ilegge ansvar.

3.5.5 Handlingsalternativer til rådighet

Det siste momentet Høyesterett viste til i *Stefardommen* var *hvilke virkemidler omsorgspersonen har til rådighet*;

«Her vil en rekke forhold være relevante. Blant annet kan det ha betydning hvilken mulighet vedkommende har for å hindre lovbruddet ved å gripe inn rent fysisk, om det finnes personer i omgangskretsen som kan bistå, og om det ville være naturlig og mulig å be om hjelp fra offentlige institusjoner som skole, helsevern, barnevern, politi eller andre.»¹¹³

For det første må momentet i en viss grad ses i sammenheng med styrkeforholdet mellom gjerningspersonen og den passive. Dersom det er enkelt for vedkommende å gripe inn fysisk, skal det som nevnt en del til å frita for straffansvar. I tilfelle omsorgspersonen er underlegen gjerningspersonen må det vurderes hvilke andre handlingsalternativer som forelå, og som det var rimelig å kreve. Ved enkeltstående voldstiltfeller kan imidlertid det eneste tilgjengelige handlingsalternativet være å forsøke å motvirke gjerningen på egenhånd.

Også i andre tilfeller kan muligheten til å gripe inn fysisk være begrenset. I en avgjørelse fra Borgarting lagmannsrett ble faren dømt for passiv medvirkning til seksuell omgang med barn under 16 år og mishandling i nære relasjoner.¹¹⁴ Faren bodde ikke sammen med datteren og hadde derfor ikke mulighet til å gripe inn fysisk. Retten uttalte at faren skjønnte at datteren ble utsatt for seksuelle overgrep og mishandling, og at han kunne grepet inn ved å ta opp forholdet med datterens ektemann og/eller svigerfar, eventuelt med politi eller barnevern.

Et handlingsalternativ som ofte trekkes fram er muligheten for å henvende seg til personer i sin omgangskrets for å få bistand. I *Stemordommen* hadde stemoren i alle fall ved ett tilfelle

¹¹³ HR-2019-2205-A avsnitt 75

¹¹⁴ LB-2011-75341

søkt hjelp i sitt private nettverk.¹¹⁵ Flertallet konkluderte med at stemoren hadde en plikt til å søke hjelp, enten på nytt i sitt private nettverk eller hos offentlige instanser som hun hadde kontakt med.¹¹⁶ Også i *Stefardommen* ble det lagt vekt på at stefaren kunne bedt om hjelp fra det somaliske miljøet familien var en del av.¹¹⁷

Uttalelsen i *Stefardommen* «om det ville være naturlig og mulig å be om hjelp fra offentlige institusjoner» kan tolkes dit hen at det ikke alltid er slik at omsorgspersonen må varsle offentlige instanser for å unngå ansvar. Om det er naturlig og mulig, vil blant annet bero på hvilken kjennskap vedkommende har til det offentlige hjelpeapparatet, og om varsling kan innebære fare for inkriminering, eller andre negative konsekvenser.

I *Stemordommen* hadde stemoren god kontakt med skole, barnevernstjeneste og helsetjeneste, og hadde fått mye hjelp og bistand fra det offentlige mens mannen hadde besøksforbud.¹¹⁸ I *Stefardommen* ble det vektlagt at tiltalte manglet språkferdigheter og antakelig hadde begrenset kunnskap om hvilken bistand han kunne få fra offentlige institusjoner.¹¹⁹ Høyesterett mente likevel at han kunne benyttet de offentlige instanser han var kjent med, som flyktningstjenesten, frivillighetssentralen og helsesøster.¹²⁰ I HR-2020-1343-A hadde lagmannsretten kommet til at faren ikke hadde oppfylt handleplikten, fordi han «unnlot å søke ekstern hjelp eller avlastning hos bekjente eller i det offentlige hjelpeapparatet».¹²¹ Fellesnevneren i disse dommene er at det forelå en etablert kontakt med ulike hjelpeinstanser.

Omsorgspersonens individuelle forutsetninger, herunder språk og kunnskap om mulighetene for bistand fra offentlige instanser kan få utslagsgivende betydning i rimelighetsvurderingen. I LH-2014-115515 ble det vektlagt at moren kunne svært lite norsk og hadde minimal kjennskap til det norske samfunnet, inkludert hjelpeapparatet og helsevesenet. Moren ble frikjent for passiv medvirkning til mishandling etter en samlet vurdering.

¹¹⁵ HR-2019-561-A avsnitt 27

¹¹⁶ HR-2019-561-A avsnitt 31

¹¹⁷ HR-2019-2205-A avsnitt 82

¹¹⁸ HR-2019-561-A avsnitt 30

¹¹⁹ HR-2019-2205-A avsnitt 83

¹²⁰ HR-2019-2205-A avsnitt 82

¹²¹ LB-2019-19114

Handlingsalternativer som går ut på å kontakte offentlige myndigheter, vil i familievoldssaker åpenbart innebære en fare for å inkriminere en nærstående. I Christoffer-saken mente lagmannsretten at det ikke ville være rimelig å kreve at moren varslet offentlige myndigheter, da hun var «svært knytt til ektemaken, og det er eit stort steg å melda sin egen ektefelle som ein bur i lag med, og ynskjer å bu i lag med, til styresmaktene for mishandling av barnet sitt». ¹²²

Fare for inkriminering av nærstående har tilsynelatende liten vekt i helhetsvurderingen. ¹²³ Som Høyesterett uttalte i *Stemordommen* ville det «etter omstendighetene kunne være støtende å la hensynet til gjerningspersonen gå foran hensynet til offeret». ¹²⁴

Fare for selvinkriminering kan være aktuelt i tilfeller hvor omsorgspersonen ikke har motvirket tidligere overgrep i tilstrekkelig grad, eller der varsling vil kunne medføre at andre straffbare forhold avdekkes. Som nevnt i punkt 2.4, har Høyesterett uttalt at vernet mot selvinkriminering kan få betydning i rimelighetsvurderingen. Spørsmålet vil nok ikke komme på spissen med mindre det eneste handlingsalternativet til rådighet innebærer en fare for selvinkriminering.

Andre negative konsekvenser utover fare for straff kan ha relevans i vurderingen. I *Stefardommen* manglet stefaren oppholdstillatelse, og risikerte å bli sendt ut av landet og miste kontakten med sønnen og sitt ufødte barn ved å varsle. Høyesterett uttalte at det måtte legges vekt på at stefaren ikke hadde oppholdstillatelse, uten at det fikk avgjørende betydning. ¹²⁵

Noen handlingsalternativer vil også kunne innebære store oppofrelser for omsorgspersonen. Husabø argumenterer for at handlinger som er særlig anstrengende eller omfattende, og handlinger som medfører særlige kostnader, også vil kunne være aktuelle i vurderingen av om den alternative handlingen er rimelig å kreve. ¹²⁶

¹²² LA-2012-92858

¹²³ Øyen og Kjelby (2019) s. 331

¹²⁴ HR-2019-561-A avsnitt 23

¹²⁵ HR-2019-2205-A avsnitt 83

¹²⁶ Husabø (1999) s. 198

I *Stemordommen* hadde lagmannsretten lagt til grunn at flytting med barna var et av flere tilgjengelige handlingsalternativer. Etter å ha vurdert om lagmannsretten hadde stilt for strenge krav, nevnte imidlertid Høyesterett ikke flytting som et av handlingsalternativene, men nøyde seg med å uttale at stemoren «hadde en plikt til i alle fall å søke hjelp». Om Høyesterett avviste flytting som et rimelig handlingsalternativ er det imidlertid ikke grunnlag for å hevde.

Det finnes også underrettspraksis hvor flytting er fremholdt som et handlingsalternativ det er rimelig å forvente av omsorgspersonen. I TOSLO-2009-148479 uttalte tingretten at «som et utgangspunkt må man kunne forvente at en ektefelle som er klar over at en annen person i husstanden utøver alvorlig vold mot deres barn om nødvendig flytter ut for å hindre fortsatt mishandling» og viste til en dansk høyesterettsdom.¹²⁷ Den danske kvinnen i saken disponerte fortsatt over leiligheten hun bodde i før hun flyttet sammen med mannen.¹²⁸

Sammenfatter man handlingsalternativene som går igjen, er det spesielt tre kategorier som fremheves. For det første forsøk på motvirkende handlinger direkte rettet mot gjerningspersonen, enten fysisk eller verbalt; for det andre å søke hjelp i sitt private nettverk; og for det tredje å søke hjelp hos eller varsle offentlige instanser.

¹²⁷ U 1998.545 H

¹²⁸ Husabø (1999) s. 198

3.5.6 Graden av utvist aktivitet

Som vist under punkt 3.4.1 kan det etter omstendighetene være grunnlag for straffansvar også i de tilfellene omsorgspersonen foretar seg noe, men ikke nok, for å forhindre at en straffbar handling skjer eller fortsetter. I *Stefardommen* uttalte Høyesterett at:

«Forholdene kan være slik at det må kreves mer for å unngå medvirkningsansvar enn for eksempel bare å si fra om at man misliker handlingen. Det kan være utilstrekkelig bare å avverge noen få av et større antall overgrep. Også i en slik situasjon kan det etter omstendighetene være grunnlag for å konstatere at vedkommendes passivitet er så vidt fremtredende at han må sies å ha medvirket til gjerningspersonens overgrep mot barnet.»¹²⁹

Spørsmålet om omsorgspersonens passivitet er så vidt fremtredende at vedkommende må sies å ha medvirket til gjerningspersonens handlinger kan ses på som en samlet vurdering av den utviste aktivitet. I vurderingen vil alle de ovennevnte momentene inngå.

Flertallet og mindretallet i *Stemordommen* var av ulik oppfatning vedrørende dette spørsmålet. Førstvoterende konkluderte med at stemoren ikke hadde gjort nok for å motvirke mishandlingen, og uttalte: «Med sakens spesielle forhistorie og de tiltakene som var satt inn overfor hjemmet for å hindre videre mishandling, utgjør hennes passivitet etter mitt syn mer enn bare brudd på omsorgsplikten – hun har medvirket til at mishandlingen av C fortsatte.» Annenvoterende konkluderte derimot med «at det ikke bør straffes for medvirkning i vår sak, hvor A som nevnt har utvist ikke ubetydelig aktivitet for å motvirke mishandlingen».¹³⁰

I *Stefardommen* hadde lagmannsretten konkludert med at stefaren hadde utvist betydelig mindre aktivitet enn det som var tilfelle i *Stemordommen*. Høyesterett var enig med lagmannsretten i «at det A gjorde, var for lite til at han kan fri seg fra medvirkningsansvaret for så alvorlige handlinger som det her er tale om. Hans tiltak viste seg ikke å være egnet til å stanse Bs mishandling. Og han hadde rimelig mulighet til å gjøre vesentlig mer».¹³¹

¹²⁹ HR-2019-2205-A avsnitt 63

¹³⁰ HR-2019-561-A avsnitt 43

¹³¹ HR-2019-2205-A avsnitt 85

I LB-2016-110605 vurderte lagmannsretten om faren hadde gjort det som med rimelighet kunne forventes av han for å hindre morens mishandling av barna. Det ble presisert at det i vurderingen vil være en glidende overgang mellom forhold som kan gi grunnlag for kritikk, omsorgssvikt og tilfeller der passiviteten må anses som straffbar medvirkning.

Lagmannsretten la til grunn at faren i tillegg til å ha tatt opp voldsbruk med moren, ved flere anledninger hadde vært i kontakt med og uttrykt bekymring for barna overfor ulike instanser, herunder politi, familievernkontor og helsepersonell. Lagmannsretten kom til at det ikke var bevismessig grunnlag for å holde faren strafferettslig ansvarlig som medvirker til morens mishandling av barna, som ble begrunnet med den aktiviteten faren faktisk hadde utvist for å motvirke overgrepene.

Rettspraksis viser at det i saker om overgrep mot barn foretas en vurdering av aktiviteten omsorgspersonen har utvist for å angi terskelen for straffansvar. I den ene enden av skalaen har man tilfeller hvor omsorgspersonen ikke har foretatt seg noe som helst, mens man i den andre enden har tilfeller hvor omsorgspersonen har utvist betydelig aktivitet. I lys av praksis som omhandler vold og mishandling av barn, kan det hevdes at hovedregelen er blitt straffansvar i tilfelle omsorgspersonen har utvist ren passivitet.

3.6 Sammenfatning

Den objektive «gjerningsbeskrivelsen» for passiv medvirkning kan sammenfattes til fire vilkår. Det første, og mest sentrale, vilkåret er at det må foreligge en særlig tilknytning til noen som har et særlig behov for beskyttelse. Barn er en typisk gruppe som har et særlig behov for beskyttelse, som medfører at den som har omsorgsansvar overfor et barn har en plikt til å gripe inn for å beskytte barnet dersom det blir utsatt for noe straffbart. Andre grupper kan også ha et særlig beskyttelsesbehov. Hvorvidt det foreligger omsorgsansvar overfor et barn eller andre beror på en konkret vurdering av omstendighetene, hvor det sentrale er om tilknytningen må vurderes å være så sterk at den kan begrunne en handleplikt.

For det andre må omsorgspersonen ha kunnskap om at den vedkommende har et omsorgsansvar for, blir eller vil bli utsatt for en straffbar handling. Det er ikke et krav om sikker kunnskap. Det er tilstrekkelig at omsorgspersonen holder det for mest sannsynlig at den straffbare gjerningen er eller vil bli begått. Det kreves ikke at omsorgspersonen har

kunnskap om detaljene rundt hovedgjerningen for å oppstille en handleplikt, men dette kan ha betydning for den nærmere rekkevidden av handleplikten.

For det tredje må det foreligge årsakssammenheng mellom passiviteten og den straffbare handlingen. Ved unnlateringer må det foreligge en alternativ handling til passiviteten, som kunne ha motvirket hovedgjerningen. Ved alvorlige forbrytelser mot barn kreves det at den alternative handlingen er egnet til å forhindre lovbruddet. Dette innebærer at omsorgspersonen kan ha en plikt til å ty til ytterligere handlingsalternativer dersom det man har gjort for å motvirke lovbruddet ikke har effekt.

For det fjerde må det være rimelig å kreve det eller de mulige handlingsalternativ(ene) som forelå, men som omsorgspersonen unnlot å foreta. Dette vil bero på en bred helhetsvurdering av de konkrete omstendighetene og interessene i den enkelte sak. Det sentrale vil være om omsorgspersonens passivitet har vært så fremtredende at vedkommende kan sies å ha medvirket til hovedgjerningen.

4 Subjektiv skyld

4.1 Innledning

Etter strafferettens ansvarslære er et av grunnvilkårene at gjerningspersonen har utvist tilstrekkelig skyld. Kravet om subjektiv skyld bygger på en forutsetning om at den enkelte er ansvarlig for sine handlinger, fordi en handling er uttrykk for et valg mellom handlingsalternativer.¹³² Spørsmålet er om gjerningspersonen kan klandres for den handlingen vedkommende har gjort, eventuelt ikke har gjort. Det er *valget* knyttet til handlingen som er det klanderverdige.

Om skyldkravet for medvirkningshandlinger fremgår følgende av forarbeidene:

«For å kunne dømmes for medvirkning må medvirkeren for det første ha utvist den nødvendige subjektive skyld i handlingsøyeblikket, det er ikke tilstrekkelig – eller nødvendig – at hovedlovbryteren oppfyller skyldkravet. Dersom skyldkravet er forsett, må forsettet dekke hele det objektive gjerningsinnholdet i straffebudet som medvirkningen knytter seg til. Dekningsprinsippet gjelder fullt ut.

I tillegg til forsett om hovedgjerningen som nevnt ovenfor, må forsettet omfatte de faktiske forholdene som gjør at lovskravet om medvirkning er oppfylt.»¹³³

Medvirkningsansvaret er dermed et selvstendig ansvar hvor medvirkeren svarer for sin egen skyld uavhengig av om gjerningspersonen kan straffes. Skyldvurderingen for medvirkning er en toleddet vurdering, der skylden både må vurderes opp mot hovedgjerningen, og opp mot egen medvirkningshandling.

Det alminnelige skyldkravet ved overtredelse av straffeloven følger av strl. § 21 som lyder: «Straffelovgivningen rammer bare forsettlig lovbrudd med mindre annet er bestemt». Dette innebærer at dersom det alminnelige kravet om forsett gjelder, må medvirkeren ha forsett om at hovedlovbryteren oppfyller gjerningsbeskrivelsen i det aktuelle straffebudet. I tillegg må medvirkeren ha forsett om forholdene som utgjør egen medvirkning. I utgangspunktet er alle

¹³² Eskeland (2017) s. 285

¹³³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 412

forsettformene aktuelle, men som vi vil se under kan dette stille seg noe forskjellig for de to skyldvurderingene.

4.2 Forsett om overtredelse av hovedgjerningen (kunnskapskravet)

Kunnskap om at det begås eller vil bli begått en straffbar handling er som nevnt i punkt 3.3 en del av gjerningsbeskrivelsen i det passive medvirkningsansvaret. Som Høyesterett presiserte i HR-2020-1343-A er det tilstrekkelig at omsorgspersonen holder dette for mest sannsynlig, jf. strl. § 22 første ledd bokstav b.¹³⁴

Vurderingen av om omsorgspersonen hadde tilstrekkelig kunnskap til at det oppsto en handleplikt er sammenfallende med forsettsvurderingen knyttet til gjerningspersonens overtredelse av hovedgjerningen. Forsettet må omfatte alle elementene i den objektive gjerningsbeskrivelsen i det aktuelle straffebudet. Dette innebærer at det ikke kan straffes for medvirkning dersom omsorgspersonen ikke har hatt tilstrekkelig kunnskap om gjerningspersonens overtredelse. Da foreligger det verken tilstrekkelig skyld eller en plikt til å handle. Forsettet må relatere seg til en overtredelse av et bestemt straffebud, ved en eller flere anledninger. Tid, sted og måte for overtredelsen trenger ikke å være fullt ut spesifisert i medvirkerens bevissthet.¹³⁵

Kravet om at medvirkeren må ha kunnskap om alle elementene i gjerningsbeskrivelsen innebærer at en omsorgsperson eksempelvis ikke kan straffes for medvirkning for grove overtredelser av et straffebud, dersom vedkommende ikke har kunnskap om de elementene som gjør handlingen grov.¹³⁶

I HR-2020-1343-A uttalte Høyesterett at selv om lagmannsrettens domsgrunner ikke ga grunnlag for å konstatere at faren kjente alle de omfattende skadene barna hadde, og derfor ikke det fulle omfanget av ektefellens mishandling, ga domsgrunnene grunnlag for å

¹³⁴ HR-2020-1343-A avsnitt 23

¹³⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 337

¹³⁶ HR-2020-1343-A avsnitt 22 med videre henvisning til Rt. 2008. s. 1342

konstatere at han kjente til omstendigheter som var tilstrekkelig til å dømme han for medvirkning til grov mishandling.¹³⁷

Et annet illustrerende eksempel på at kunnskapen medvirkeren hadde kan begrense medvirkningsansvaret, er avgjørelsene i *Christoffer-saken*. Stefaren som hadde utøvd volden ble dømt for legemsbeskadigelse med dødsfølge (tilsvarende grov kroppsskade, jf. strl. § 274). Lagmannsretten kom til at stefaren forsettlig hadde påført gutten hodeskader, og at han kunne innsett muligheten av dødsfølgen. Moren hadde ikke utvist tilstrekkelig skyld med hensyn til dødsfølgen, og ble bare dømt for passiv medvirkning til legemskrenkelse med skadefølge (tilsvarende grov kroppsskade, jf. strl. § 272). Lagmannsretten la til grunn at moren forstod eller i det minste holdt det for mest sannsynlig at ektemannen utsatte sønnen for vold, og at hun kunne ha innsett at det ville føre til skade.

I HR-2020-1343-A hadde lagmannsretten lagt til grunn at faren også kunne dømmes dersom han «holdt det for mulig» at ektefellen mishandlet barna, og valgte å ikke gripe inn selv om det skulle være tilfelle.¹³⁸ Høyesteretts flertall mente imidlertid at et slikt kunnskapskrav, basert på *dolus eventualis*, jf. Strl. § 22 første ledd bokstav c, ville innebære å stille for «små krav» og slo fast at det *ikke* var tilstrekkelig at faren bare «holdt det for mulig» at ektefellen mishandlet barna.¹³⁹ Sannsynlighetsforsett utgjør dermed den nedre grensen i denne delen av skyldvurderingen. I en særmerknad uttalte annenvoterende at hun ikke fant grunn til å ta stilling til om eventuelt forsett etter omstendigheten kunne være tilstrekkelig for straffansvar for passiv medvirkning.¹⁴⁰ Særmerknaden kan tolkes dit at eventuelt forsett ikke er helt utelukket.

Det kan spørres om flertallets standpunkt om å utelukke eventuelt forsett i disse tilfellene, er en slags erkjennelse av at det passive medvirkeransvaret allerede er strukket langt gjennom de objektive vilkårene, og at de derfor velger å lempe kravet til skyld. Eller om det er begrunnet i konsekvensene av at det er kunnskapen som utløser handleplikten. En straffesanksjonert

¹³⁷ HR-2020-1343-A avsnitt 41

¹³⁸ LB-2019-19114

¹³⁹ HR-2020-1343-A avsnitt 26

¹⁴⁰ HR-2020-1343-A avsnitt 45

handleplikt som utløses ved at man holder noe for mulig, blir vidtrekkende og er nok å strekke medvirkningsansvaret for langt.

4.3 Forsett om egen medvirkning (forsettskravet)

I tillegg til å ha forsett om gjerningspersonens overtredelse, må medvirkeren ha forsett om sin egen medvirkning. Forsettet må omfatte alle de faktiske forholdene som utgjør medvirkning etter strl. § 15.¹⁴¹ Husabø formulerer det som at medvirkeren må ha forsett om at hans egen handling vil stå i et medvirkende årsaksforhold til hovedgjerningen.¹⁴² Rettspraksis viser at det er sannsynlighetsforsett, jf. strl. § 22 første ledd bokstav b, som i all hovedsak anvendes i denne forsettsvurderingen.

Anvendes forsettsvurderingen på gjerningsbeskrivelsen av passiv medvirkning, må omsorgspersonen ha ansett det som sikkert eller mest sannsynlig at den vedkommende hadde et omsorgsansvar for ble eller var i ferd med å bli utsatt for en straffbar handling, at det forelå mulige handlingsalternativer som kunne motvirket den straffbare handlingen, og at handling var rimelig å kreve.

Det er medvirkerens oppfatning som skal legges til grunn ved vurderingen, jf. strl. § 25. Subjektiv skyld vil dermed kunne være utelukket dersom omsorgspersonen trodde det innebar større fare ved å gripe inn enn hva som faktisk var tilfelle, eller trodde det var et annet barn enn det vedkommende hadde omsorgsansvar for som ble utsatt for den straffbare handlingen.

Ved fortsatte forbrytelser og gjentatte overtredelser vil forsettsvurderingen måtte knyttes til om omsorgspersonen hadde forsett om at den straffbare handlingen ville skje igjen, eller fortsette, dersom vedkommende ikke handlet. Denne vurderingen må foretas konkret opp mot de handlingsalternativene som forelå.

I HR-2020-1343-A uttalte Høyesterett følgende om forsettsvurderingen: «Dersom omsorgspersonen har tilstrekkelig kunnskap om at det foregår mishandling, eventuelt grov mishandling, vil forsettbedømmelsen, slik jeg ser det, først og fremst måtte knyttes til om

¹⁴¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 412

¹⁴² Husabø (1999) s. 240

mishandlingen vil fortsette dersom det ikke gripes inn, og til den eller de avvergingshandlingene som pålegges i situasjonen».¹⁴³ Lagmannsretten hadde kommet til at faren «forsto» at mishandlingen ville fortsette når han unnlot å gripe inn, og at han brøt handleplikten ved å unnlate å søke ekstern hjelp fordi han «visste» at ektefellen ikke greide å følge oppfordringene hans om å ikke bruke vold mot barna. Høyesterett fastslo at lagmannsretten med dette hadde anvendt forsettskravet riktig.¹⁴⁴

¹⁴³ HR-2020-1343-A avsnitt 24

¹⁴⁴ HR-2020-1343-A avsnitt 28-29

5 Avsluttende bemerkninger

Siktemålet med avhandlingen var å undersøke og redegjøre for det nærmere innholdet i og rekkevidden av medvirkningsansvaret i saker hvor en omsorgsplikt foreligger. Ut fra Høyesteretts avgjørelser på området de siste årene kan det utledes en gjerningsbeskrivelse bestående av fire objektive vilkår.

Spesielt *Stefardommen* har sterk prejudikatsverdi og gir klart uttrykk for gjeldende rett. Dommen ble avsagt enstemmig, i motsetning til *Stemordommen* hvor det var dissens 3-2. I dommen gikk Høyesterett grundig gjennom de rettslige utgangspunktene og ga anvisning på en rekke momenter det vil være naturlig å vurdere i totalvurderingen. Prejudikatet er rettsavklarende og bidrar til forutberegnelighet.

Det som synes å ha blitt avgjørende i både *Stefardommen* og *Stemordommen* var hvorvidt omsorgspersonens passivitet var så fremtredende, at vedkommende ikke bare kunne klandres eller anses å ha utvist omsorgssvikt, men ses som medvirker til den straffbare handlingen. Som mindretallet i *Stemordommen* var inne på, er det et alminnelig synspunkt at terskelen for å oppstille straffansvar bør ligge høyere enn terskelen for å konstatere brudd på en sivilrettslig handleplikt, i form av omsorgssvikt. Øyen mener det er vanskelig å forsvare at en passiv omsorgsperson settes i «bås» med gjerningspersonen og at en løsning kan være å vedta et eget straffebud som rammer omsorgspersoners brudd på handleplikten.¹⁴⁵

Annenvoterende i *Stefardommen*, som dissenterte over straffutmålingen, uttalte at man befant seg i randsonen for det straffbare, og at den som forsøker å stanse det straffbare er strafferettslig og etisk i en annen kategori enn selve gjerningspersonen, og pekte på at ettersom rettsavklaringen har skjedd i rettspraksis, har ikke de rettspolitiske konsekvensene blitt like grundig vurdert som ved en vanlig lovgivningsprosess.¹⁴⁶ Annenvoterende listet opp en rekke negative konsekvenser av å straffe i slike situasjoner.

Rettsutviklingen bærer tydelig preg av at hensynet til barns rettsikkerhet og krav på beskyttelse mot vold og overgrep, vinner dragkampen mot hensynet til tiltaltes rettsikkerhet. Fordelen med en lovregel, i tillegg til grundigheten som hører med ved en regulær

¹⁴⁵ Øyen (2014) s. 257

¹⁴⁶ HR-2019-2205-A avsnitt 109-110

lovgivningsprosess, vil være at spenningsforholdet mellom ordlyden i strl. § 15 og legalitetsprinsippet avdempes. En lovregel kunne ivaretatt hensynet til barns rettssikkerhet samt styrket forutberegneligheten av det straffbare.

Både i *Stemordommen* og i HR-2020-1343-A, ble forholdet til strl. § 196 berørt ved fastleggningen av det nærmere innholdet i det passive medvirkeransvaret. Med de presiseringer som har blitt foretatt, kan handleplikten sies å ha blitt mer og mer lik en avvergelsesplikt.

Måten strl. § 196 er utformet på med straffrihetsgrunnene i tredje ledd, innebærer at en omsorgsperson i utgangspunktet står fritt til å velge å være lojal mot gjerningspersonen fremfor barnet. Øyen og Kjelby mener dette gir et signal som harmonerer dårlig med dagens verdisyn.¹⁴⁷ Et alternativ kunne derfor være å utforme et tillegg i § 196 som gjør unntak fra straffrihetsgrunnene i tilfeller hvor både barnet og gjerningspersonen er omsorgspersonens «nærmeste». Bestemmelsen er imidlertid, som nevnt, lite kjent i befolkningen og anvendes lite i praksis. Henvisingsteknikken for straffebudene som omfattes av avvergelsesplikten gjør at bestemmelsen blir uoversiktlig og vanskelig å sette seg inn i for folk flest.

Det kan derfor være mer hensiktsmessig om de objektive vilkårene som kan utledes av rettspraksis, blir sammenfattet i et eget straffebud. Ved omsorgsansvar for barn, kan for eksempel en gjerningsbeskrivelse se slik ut:¹⁴⁸

«Som medvirker straffes den som har omsorgsansvar for et barn, og som anser det som sikkert eller overveiende sannsynlig at barnet blir eller er i ferd med å bli utsatt for overgrep, helt eller delvis unnlater å foreta seg noe som er egnet til å avverge lovbruddet, når dette var mulig og rimelig å kreve.

Ved avgjørelsen av om handlingen var rimelig å kreve skal det særlig legges vekt på:

- a) Alvorligheten ved primærforbrytelsen
- b) Om barnet hadde et særlig behov for beskyttelse
- c) Grad av utvist aktivitet
- d) ».

¹⁴⁷ Øyen (2020) s. 334

¹⁴⁸ Inspirert av formulering i Øyen (2020) s. 335

Kildeliste

Lover og konvensjoner

- 1814 Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)
- 1902 Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) (opphevet)
- 1950 Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene (Den europeiske menneskerettskonvensjon – EMK)
- 1981 Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova – bl.)
- 1989 FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 (barnekonvensjonen – BK)
- 1992 Lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven – bvl)
- 1999 Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mrl.)
- 2005 Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.)

Forarbeider

- Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (straffeloven)*
- Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv.*
- Innst. 186 S (2013-2014) *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om grunnlovsforslag*

Litteratur

- Andenæs (1942) Andenæs, Johs. *Straffbar unnlatelse: et bidrag til strafferettsdogmatikken*, Tanum, Oslo 1942.
- Eskeland (2017) Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utgave ved Alf Petter Høgberg, Cappelen Damm, Oslo 2017.
- Gröning (2019) Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, 2. utgave, Fagbokforlaget, Bergen 2019.
- Husabø (1999) Husabø, Erling Johannes, *Straffansvarets periferi: Medverking, forsøk, førebuing*, Universitetsforlaget, Oslo 1999.
- Høgberg (2013) Høgberg, Alf Petter og Henriette Nilsson Tøssebro, «Om aktiv og passiv medvirkning» i *Rettsikker radikaler: Festskrift til Ståle Eskeland*, Alf Petter Høgberg, Runar Torgersen og Trond Eirik Schea (red.), Cappelen Damm, 2013 s. 123-148.
- Norberg (2011) Norberg, Anette Stegegjerdet, «Mor – offer eller medverkar? Straffansvar for forelder som ikkje grip inn mot vald mot barnet», *Kritisk Juss* 03/2011 s. 178-189
- Øie (2015) Øie, Toril M., «Høyesterett som straffedomstol – særlig om Høyesteretts rolle ved utviklingen av strafferettens ansvarslære», i *Lov Sannhet Rett: Norges Høyesterett 200 år*, Tore Schei, Jens Edvin A. Skoghøy og Toril M. Øie (red.), Universitetsforlaget 2015, s. 508-547.
- Øyen (2014) Øyen, Ørnulf, «Vold, seksuelle overgrep og annen mishandling overfor barn: Noen betraktninger om den strafferettslige vurderingen av passivitet hos omsorgspersoner», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 249-261.

Øyen (2020)

Øyen, Ørnulf og Gert Johan Kjelby, «Barnerett og strafferett: omsorgsansvar og straffansvar. Noen tanker om passiv medvirkning og avgjørelsen i HR-2019-561-A» i *Likestilling, barn og velferd. Rettsfelt i utvikling. Til Gudrun Holgersen på 70-årsdagen*, Øyen, Ørnulf og Gert Johan Kjelby, i Sigrid Eskaland Schütz, Ragna Aarli og Henriette Sinding Aasen (red.), Gyldendal, 2020 s. 316-335.

Nettbaserte kilder

Riksadvokatens (2011) *Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2011 – politiet og statsadvokatene*. Rundskriv nr. 1/2011. Hentet fra:

<https://www.riksadvokaten.no/document/riksadvokatens-al-og-prioriteringer-for-2011-straffesaksbehandlingen-i-politiet-og-statsadvokatene/> (sist sjekket 15.12.2020)

Domsregister

Høyesterett

Rt. 2002 s. 1717

Rt. 2005 s. 934

Rt. 2009 s. 780

Rt. 2009 s. 1498

Rt. 2012 s. 313

Rt. 2013 s. 1015

Rt. 2013 s. 1015

Rt. 2013 s. 1686

HR-2017-2415-A

HR-2019-561-A

HR-2019-2205-A

HR-2020-995-A

HR-2020-1343-A

HR-2020-2019-A

Underrettspraksis

LA-2008-179127

LB-2010-30302

LB-2011-75341

LA-2012-92858

LH-2014-115515

LB-2016-110605

LB-2019-19114

LG-2019-70751

TOSLO-2009-148479

